

Aan de serie Rampvlucht klopt alles – behalve de feiten

Nina Polak

Correspondent Modern Leven

De dramaserie Rampvlucht over de Bijlmerramp is een mengeling van feit en fictie, waarschuwen de makers. Maar waar het een ophoudt en het ander begint, blijft vaag, ook in de documentaire die de serie vergezelt. Dat lijkt bewust: spannende verhalen blijven nu eenmaal beter hangen dan de rommelige werkelijkheid.

‘Deze serie is een gedramatiseerde interpretatie van de Bijlmerramp in 1992 op basis van informatie uit verschillende bronnen. Feiten en fictie zijn vrijelijk vermengd.’ Wie begint aan de KRO-NCRV-dramaserie *Rampvlucht* zou door deze disclaimer – waarmee alle vijf afleveringen beginnen – gewaarschuwd moeten zijn. Na de aangrijpende serie heb je een goede indruk van de verschrikkingen die de bewoners van de Bijlmer doorstonden toen daar op 4 oktober 1992 een Boeing 747 op een flat neerstortte, waarbij 43 mensen omkwamen. Maar wat precies feit is en wat fictie, kun je als kijker zonder kennis van de geschiedenis niet goed beoordelen.

Dat de serie desondanks door veel kijkers geïnterpreteerd wordt als geschiedschrijving bleek uit reacties op Twitter – #doofpot, #vertrouwenscrisis, #onderdepet! Fictie of niet, de serie bevestigt het diepgevoelde sentiment dat het in Den Haag al decennia naar rotte vis stinkt. Wat hier vertoond wordt, dat voelt iedere onderbuik, haakt direct in op de toeslagenaffaire, Groningen, de Rutte-doctrine.

Maar rotte vis heb je in verschillende stadia van ontbinding. Dat de overheid te laat, te traag en met bar weinig empathie reageerde op de afschuwelijke ramp in de Bijlmer en op de trauma’s en gezondheidsproblemen van de betrokkenen staat wel vast.

Dat er sprake was van een gif lading, een doofpotaffaire met de Mossad, mannen in witte pakken die bewijs stelen, gruis van uranium, en nog een hele reeks verdachte verhalen die zo in een Hollywoodfilm kunnen, is onbewezen; in sommige gevallen staat het tegendeel zelfs vast. Maar juist op die theorieën leunen de makers van de serie zwaar.

Onder de disclaimer fictie mag je vertellen wat je wilt

Rampvlucht heeft een Gouden Kalf gewonnen voor beste dramaserie. Terecht. Het is een prachtig gemaakte, bloedstollende thriller vol heerlijke acteurs. De serie volgt de journalisten Vincent Dekker en Pierre Heijboer (beiden niet-fictief) en de dierenarts Asha Willems (fictief), die gedrieën op zoek gaan naar antwoorden op de vragen die er na de ramp leven.

Dat waren er nogal wat, daaraan is niets verzonnen. De crash van de vrachtlucht van de Israëlische maatschappij El Al in de flat was omgeven met onduidelijkheden. Zo werd de cockpitvoicerecorder (CVR) nooit teruggevonden, zodat onbekend was wat er in de momenten voor de crash werd uitgewisseld tussen de bemanning. Ook was lang onbekend wat het vliegtuig vervoerde en, het meest dramatische mysterie: wat er precies mankeerde aan de talloze Bijlmerbewoners die last kregen van gezondheidsklachten in de jaren na de ramp.

In die ruimte ontstonden al snel geruchten en theorieën over de lading van het vliegtuig. Journalisten Dekker en Heijboer vermoedden dat er giftige of gevaarlijke stoffen in de Boeing zaten en dat er geheime diensten bij betrokken waren, waaronder de Mossad, die zouden proberen de waarheid te verhullen. Ze begonnen daarover in de directe nasleep van de ramp te publiceren in *Trouw* en de *Volkskrant*, maar met harde bewijzen zouden ze nooit komen. Heijboer bleef tot aan zijn dood in 2014 overtuigd van een doofpot, en ook Dekker heeft de materie tot op de dag van vandaag niet kunnen loslaten.

De serie maakt dankbaar gebruik van het spannende drama dat de speculaties bieden

In de serie worden de twee gloedvol neergezet door Yorick van Wageningen (Heijboer) en Thomas Höppener (Dekker) als het toonbeeld van journalistieke moed en doortastendheid. Hun professionele argwaan voert ze via stoffige archieven langs safehouses van de Mossad naar zwaarbewaakte laboratoria in Israël, waar gerommeld lijkt te worden met wapens. Ondertussen stijgt de suspense rond Dekker, die steeds meer het gevoel krijgt dat hij in de gaten gehouden wordt door ‘de Israëliërs’.

Of Dekker paranoïde is of niet wordt slim in het midden gehouden, en zo maakt de serie natuurlijk dankbaar gebruik van het spannende drama dat de speculaties bieden.

Terwijl de journalisten de kijker laten zien wat échte journalistiek is (denk luis-in-de-pelsromantiek à la *All the President's Men*, *Erin Brockovich*, *Spotlight*) volgen we via dierenarts Asha (Joy Delima) de getroffen Bijlmerbewoners, die te midden van steeds meer onzekerheid, stress en ziekte jaren moeten wachten op passende hulp en antwoorden. Deze wanhoop, integer en indringend in beeld gebracht, is geen fictie.

En zelfs als het dat wel zou zijn: onder de dikke disclaimer fictie mag je als filmmaker wat mij betreft vertellen wat je wilt.

Nieuw leven voor de complotten rond de ramp

Ingewikkelder wordt het wanneer de dramaserie vergezeld gaat van een documentaire die al bijna even zwaar leunt op de nog altijd onbewezen, en soms ontkrachte, theorieën van de journalisten. In tandem met *Rampvlucht* zond de KRO-NCRV *Rampvlucht, de documentaire* uit, waarin onder begeleiding van dreigende muziek de complotten rond de ramp nieuw leven ingeblazen wordt.

‘We willen geen stelling nemen in wat we laten zien’, zegt bedenker en scenarioschrijver Michael Leendertse over *Rampvlucht*. ‘Laat de kijker zelf maar conclusies trekken.’ Maar de documentaire, die nadrukkelijk de feiten bij de fictie heet te leveren, lijkt die stelling wel te nemen. Documentairemaker Els van Driel typeert de nasleep van de ramp op Radio 1 letterlijk als ‘een doofpotaffaire’.^{*} En ook Leendertse zegt^{*} er zelf ‘van overtuigd’ te zijn, nadat hij zich tien jaar lang in de materie verdiepte, dat de lading uit chemisch of verboden materiaal bestond. En dat dat volgens hem voor een internationale politieke rel had gezorgd als het was uitgekomen.

In de serie en de docu worden de conclusies van de enquête zwaar in twijfel getrokken

Dat er een parlementaire enquête is geweest in 1999 die systematisch afrekende met de complottheorieën doet aan die overtuiging blijkbaar niet af. Het eindrapport verschaftte onder meer duidelijkheid over de lading (geen gevaarlijke stoffen, geen fraude met de papieren). Over de mysterieuze mannen in witte pakken, die een legende waren geworden (reguliere hulpverleners), en over het uranium uit de staart van het vliegtuig, dat zou zijn verbrand waardoor vele mensen doodziek zouden zijn geworden (onwaarschijnlijk).

Maar zowel in de serie als in de docu worden de conclusies van het eindrapport van de enquête zwaar in twijfel getrokken. In de serie zien we Pierre Heijboer woedend de verhoorzaal in denderen – gelul! leugens! – wanneer het hoofd van de Rijksluchtvaartdienst (RLD) (schurkachtig gespeeld door Gijs Scholten van Aschat) voor de enquêtecommissie ontkent dat er gif, explosieven of wapens in het toestel zaten.

Hebben we al genoeg van samenzweringstheorieën?

De parlementaire enquêtecommissie was trouwens wel degelijk zeer kritisch en kwam met tamelijk vernietigende conclusies over de informatievoorziening door het kabinet-Kok.

De commissie erkende bovendien een directe relatie tussen de vliegramp en de psychische en lichamelijke gezondheidsklachten van de bewoners, en stelde dat die klachten alleen maar waren toegenomen door de traagheid van de overheid. Ook sloot het rapport niet uit dat individuen klachten hebben opgelopen door blootstelling aan giftige stoffen tijdens de ramp. (De lading kan onschuldig zijn; als een Boeing 747 vol kerosine in een flatgebouw vliegt met een vuurzee tot gevolg, komen daar waarschijnlijk giftige stoffen bij vrij.)

Maar deze conclusies kwamen na jaren van onzekerheid, verontrusting, opgewonden mediaberichtgeving en woekerende speculatie. De enquête schoot op een opmerkelijke manier zijn doel voorbij. Niet in de laatste plaats omdat de Kamer wél de aanbevelingen, maar niet de conclusies van het rapport overnam, zodat het kabinet kon aanblijven.

Zoals presentator Hans Goedkoop het scherp samenvatte in een aflevering (2012) van *Andere Tijden* over de enquête: 'Het effect van de hele operatie was bizar. Doel was de waarheid te vinden achter alle bange theorieën rond de ramp. En dat was heel secuur gedaan, die zijn ontzenuwd. Maar de Bijlmer bleef wantrouwig, want de theorieën waren door de commissie zélf [voordat het rapport er lag] weer nieuw leven ingeblazen bij de openbare verhoren [en het mediacircus daaromheen]. En de rest van Nederland bleef ook wantrouwig, want de Kamer rommelde de conclusies van die hele commissie weg. Uitstekend geruststellend onderzoek, maar niemand gerustgesteld.'

Dat wantrouwen in de autoriteiten, weten we inmiddels, is alleen maar erger geworden. En dat spannende verhalen, waar of niet waar, veel beter blijven hangen dan de klunzige, rommelige en opportunistische politieke realiteit bewijst *Rampvlucht*.

Natuurlijk, we moeten eraan herinnerd blijven worden dat onze overheid mensen in de kou kan laten staan. Tegelijkertijd, over gezonde democratie gesproken, zou je denken dat we van samenzweringstheorieën wel even genoeg hebben.